

VAIKNE AVANGARD. RÜHMITUSTE LAINE 1996–2002

Modernismist postmodernismi

PRIIT KRUUS

Üheksakümnendate aastate lõpus tekkinud rühmitusi – Erakkond, Tallinna Noored Tegijad (TNT), Noorte Autorite Koondis (NAK) jt väiksemad kooslused – ei ole seni põhjalikult uuritud.¹ Praeguseks on kujunenud sobilik ajaline distants, et asetada 1990. aastate noorte koondumiste laine selleaegsesse kirjandusolukorda. Viimase puhul on kõige rohkem käsitletud modernismi-postmodernismi dünaamikat.

Postmodernismi üle toimunud mõttevahetusest² leiame kaks laiemat üldistust 1990. aastate kirjandusolukorra kohta: nii Tiit Hennoste Vikerkaares ilmunud loengusari „Hüpped modernismi poole” (1993–1997) kui ka Piret Viirese doktoriväitekirj „Postmodernism eesti kirjanduskultuuris” (Viires 2006) väidavad, et XX sajandi viimane kümnend oli modernistlik ja toonane kultuurisituatsioon modernne.³

Lähtuvalt Fredric Jamesoni hiliskapitalismi kultuurilooika käsitlusest (vt Jameson 1991; 1997: 128–141) on Viires järeldanud: „1990-ndatel aastatel ei eksisteerinud Eestis postmodernismi eeltingimust – hiliskapitalistlikku ühiskonda, vaid selle asemel valitses turumajandusliku kapitalismi esimene staadium, nn kauboikapitalism. Sellest lähtuvalt ei saa ka 1990-ndaid aastaid eesti kirjanduses nimetada postmodernseks ajajärguks. Kuigi postmodernism üksikute autorite loomingus eksisteeris, ei olnud tegemist dominantse vooluga, vaid ainult laigukestega üldises kirjanduspildis” (Viires 2006: 86–87). Viires näeb kümnendi lõppu kui üleminekut postmodernsesse ühiskonda ja sellega seoses „ideaalsete postmodernistlike teoste”⁴ esilekerkimist uuel sajandil (Viires 2006: 74–75). Tiit Hennoste teeb 1997. aastal järgmise kokkuvõtte kümnendi kirjandussituatsioonist: „Ja laias laastus ongi meie kultuuris praegu tegemist modernistliku situatsiooniga. [...] Meie vanade hierarhiate kokkukukkumised olid seletatavad üleminekuühiskonna kaudu. [...] Seega pole meil ka mõtet kõnelda postmodernistlikust perioodist” (Hennoste 1997b: 158–159).

Kuidas suhestub nende järeldustega 1990. aastate teise poole rühmitusterohkus, mida võiks esmapilgul pidada modernistliku kirjandusolukorra tunnuseks?

¹ Siinne artikkel tugineb osaliselt siinkirjutaja 2007. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud bakalaureusetööle „1990. aastate rühmituste laine”. Vt ka Kruus 2007. NAK-i all mõtlen siin 1997. aastal taastärganud koondumist, millele on viidatud ka kui Tartu NAK-ile.

² Nt Annus 2000; Olesk 2000.

³ Seda arvamust ei lükka ümber ja pigem toetavad ka teised uurijad, vt Velsker 1996: 58; Talvet 2004: 554.

⁴ Piret Viirese loodud kirjandusliku postmodernismi määramise praktilise mudeli kirjeldust vt siinse artikli alaosast „Tekstid”.

Vaikne avangard

Erakkond, NAK ja TNT tegutsesid kõige aktiivsemalt aastail 1997–2002. Rühmituste rohkearvuline kirjanduspilti ilmumine lühikese ajavahemiku vältel on väärt omaette lainena fikseerimist. Niisiis räägime rühmituste lainest, mis ajaliselt kattub Mart Velskri pakutud teise lainega.⁵ See on 1996. aastal alanud periood, mida iseloomustab noorkirjanike suurem koondumine. Laine kõrge oli aastail 1997–1998⁶ ja lõpp aastal 2002, kui toimusid viimased rühmitumiskatsed. Lainesse kuuluvad ka pisirühmitused: Õigem Valem, 14NÜ ja Mustrid. Aastal 2002 tekkis ka järellaine, kui korraks ilmusid kirjanduspilti rühmitused !peatus, TNT! ja Mung. Oluline on märkida, et rühmituseks nimetati kirjandusmeedias neid kõiki, nimetuse võtsid omaks aga vähesed. Kuidas siis suhestuvad need rühmitused modernistliku traditsiooniga?

Modernistliku rühmituse tunnusteks on kokkuvõtlikult⁷ kollektiivne teadvus, uuenduslikkus, loomingulisi põhimõtteid kuulutav manifest, vastuseis oma eelkäijatele, moodustades nii nähtuse, mida nimetatakse avangardiks. Rühmituste lainet uurides on märgata ühise identiteedi, programmilise ja manifesteerivalt mässava hoiaku vältimist.

Oma raamatus „Modernsuse viis nägu” mõtestab Matei Calinescu postmodernismi märksõnadega *taastamine, dialoog möödunuga* (Calinescu 1987: 276). Üks võimalus on näha postmodernismi vana avangardi jätkuna (mõlemad on justkui modernismi „lõikav serv”), Calinescu järgi aga postmodernism eemaldub vanast avangardist ega ole selle järglane (Calinescu 1987: 278). Kui avangardi juures on tähelepanuväärseim eitus, mineviku lammutamine, siis postmodernism kahtleb lammutava käitumise mõttekuses ja asub taastavasse dialoogi vana ja möödunuga. Viidates ka sarnastele seisukohtadele Umberto Eco „Roosi nime” järelsõnas, toonitab Calinescu, et tegemist pole seejuures süütu matkimisega (Calinescu 1987: 276). Viimane haakub hästi Mart Velskri arvamusel 1998. aastast, et Erakkonna ja NAK-i autorid pakuvad „restauratsiooni, mis tuleb pärast revolutsiooni ja elustab ka revolutsiooniliste tekstide teistsuguseid lugemisviise. Taotletakse ennistust traditsiooni suhtes, mis aga ei osutu nekrofiilseks lõbuks, vaid ikkagi millekski elusaks” (Velsker 1998: 174). Velsker näeb rühmituslaste juures veel järgmist: „korruga nii klassika kui modernsuse jaatus”, „keeled jooksevad kokku” ja „sampler ühendab kõik” (Velsker 1998: 174). Calinescu taustal on võimalik Velskri kirjeldusest välja lugeda postmodernistliku kirjandusolukorra tekkimist: kaob revolutsioon, kaovad endised piirid ja väärtused, uue põlvkonna jaoks on keeles ühendatavad nii klassika kui ka sellest tõukuv modernism.

Postmodernistliku kirjandusolukorra tekkele 1990. aastate teisel poolel võib seega viidata rühmitusliku liikumise – avangardi – tähenduse muutus. Rühmituste lainet võib nimetada „vaikseks”, vana avangardiga võrreldes lausa antiavangardistlikuks ja seega pigem postmodernistlikuks. Samas on aru-

⁵ Esimene laine on seotud kümnendivahetusega 1980–1990, teine laine algab 1996. aasta paiku. Vt Velsker 2000.

⁶ Aastal 1997 ilmus Erakkonna esimene koguteos „Üheksavägine” ja Tartus taasasutati NAK; 1998. aasta alguses kogunesid Tallinna noorkirjanikud sündmusel „Noorte sulesepade sidumine”.

⁷ Siin tugines kahele uurijale: Cohen 2004: 29–31; Hennoste 1993: 44–46.

saama modernismist kui avangardistlike liikumiste kogumist seatud ka kahtluse alla, näiteks Richard Murphy näeb avangardi ja postmodernismi vahel hoopis tihedat seost, sest mõlemad esindavad kriitilist vastuseisu modernismile (Murphy 1999: 266). Calinescu „vaikuse” kontseptsioonile seisab aga lähedal ka Ihab Hassan, kelle arvates võib postmodernism mõnest vaatepunktist (nt mängulisus) meenutada küll avangardi vaimsust, kuid postmodernism on ikkagi „jahedam” ja selles on vähem kambavaimu (Hassan 1982: 267). Rühmituste laine on aga just eelkõige jahedam (revolutsioonilise mõttes) ja ka sisuline kambavaimus ideoloogilise või esteetilise ühtsuse, programmi või ühise võitleva hoiaku tähenduses on küsitav.⁸

Mis aga oli siis rühmituste laine koondumiste põhjusteks? Nimelt moodustasid 1980.–1990. aastate vahetusel alustanud kirjanikud rühmituste laine noorte jaoks üsnagi segava tausta. Kõigepealt polnud eriti midagi, mille vastu võidelda, uudsust oli keeruline taotleda, vanad piirid ja tabud olid 1996. aastaks juba lammutatud (nt Kivisildnik, Peeter Sauter, Andrus Kivirähk). Võib öelda, et ka noorkirjaniku mõiste oli juba hõivatud, sissetöötatud. Nii oligi uutel noortel n-ö kõige töökindlam sellises kirjanduspildis nõuda oma kohta ilma mässu ja protestita, kollektiivsete kuvandite varjust.

Erakkond

1994. aastal tutvusid Tartu Ülikooli noored inglise filoloogia tudengid Margus Lattik (Mathura), Berk Vaher ning Jaanus Valk (Kalju Kruusa). Viimane on Erakkonna nime autor. Kolmik tegeles peamiselt obskuursete lendlehtede levitamise, rühmituse tegevus oli n-ö pöranda all. 1996. aastal tekkisid kontaktid eesti kirjanduse tudengitega ning moodustus suurem seltskond: Aare Pily, Lauri Sommer, Kristiina Ehin, Mehis Heinsaar, Andreas Kalkun ja Kadri Tüür (Timo Marani koduleht). 2. aprillil 1996 esineti salongiõhtul,⁹ mais järgnesid luuleõhtud Tartu botaanikaaias ning asuti planeerima ühisestest „Üheksavägine” (ilmus 1997).

Erakkonna nime all esineti esmakordselt 7. novembril 1996 Vanemuise kohvikus. Erakkonna kodulehel nimetatakse toimunud üritust menukaks: publikuarv ulatus 150 inimeseni (Timo Marani koduleht). Sündmust kajastanud ajakirjanik tundis huvi noorte ühisjoonte vastu, kuid: „Manifesti siit juba välja ei pigista, muigavad eraklased. Kalkun kirjutab rangevormilist, Kruusa silbilist, Heinsaar unenäolist, Sommer sonoorset, Ehin elavat ja Tüür lihtsat luulet. Luuletaja Lattik on moralist, kõik teised esteedid ja Vaher „kusa-gil vahepeal”” (Karja 1996).

Erakkonna kuvandiks kujunes sõpruskond, keda ei ühenda ükski institutsioon, manifest ega esteetilised kokkulepped. Annaliza Skrbcka nimelise autori (mille taga seisavad rühmituse liikmed ise) artiklis ristivad erakkondlased end „eskapistlikeks eremiitideks”, rääkides ära-tahtmisest kui ühisjoonest:

⁸ Erakkondlane Berk Vaher on nentunud kambavaimu ja kontrakultuuri puudumist ja kinnitanud, et Erakkond ja NAK ei võta omaks kriitikute määratletud ühisidentiteete (Vaher 2000: 85).

⁹ Mõtte taastada Tartu Kirjanduse Majas salongiõhtud algatasid Aivo Lõhmus ja Vaino Vahing. Aare Pily on oletanud, et salongiõhtu korraldamise ja noorte kirjanike kutsumise taga võis olla soov taastada kunagine Tartu NAK. Erakkondlased aga soovisid olla iseisvad ja mitte sõltuda institutsioonidest. Aare Pilve e-kiri artikli autorile (30. I 2007).

„Vaevalt et see mingi ühtsustunde alus võiks olla, aga midagi, mis eraklusele siiski sobib” (Skrbcka 1997). Erakkond „põgeneb olemast rühmitus, tegemast manifeste ja osalemast kirjanduselus. Samas on Erakkond paopaigaks igale erakule oma luulesse vangijäämise eest. Lõpuks – tema nime kaks pooltki põgenevad oma tähenduste poolest teineteisest eemale; ja see on kaunis, selles on loovat pinget, selles ongi jõud” (Skrbcka 1997). Erakkond täidab kirjandusrühmitusele ette nähtud ülesande, tähelepanu tõmbamise, üsna õnnestunult. Seejuures kasutatakse läbivalt eitusretoorikat, mis väldib rühmituslikku identiteeti, kuid mitte rühmituslikku jõudu. Soovi osaleda kirjanduselus on tunda ka seda soovi eitavas lauses.

Rühmituse esimese koguteose „Üheksavägine” (1997) retseptsioon kinnitab eskapismi ja eraldiolemise Erakkonna märgina. Paul-Eerik Rummo märkab „Üheksavägise” puhul „kalduvust rahumeelsele distantseeritusele, ilma et see mõjuks hajameelsuse, ülbuse või argusena...” (Rummo 1997: 701).

Erakkonna teist ühiskogu „Harakkiri” (1999) nimetab Jüri Kaldmaa „totaalseks luuleliseks lobaks”, lisaks seab ta kahtluse alla, kas ühisteose avaldamine on autorite seisukohalt üldse otstarbekas: „Kindlasti oleks iga konna eraldi eredamini kuulda, kui praegu „Siuruna” ühtekrampunult” (Kaldmaa 1999). Janek Kraavi nägi erakkondlaste seoseid varasemate autoritega kui positiivset omadust, viidates ka Eliotile, kelle sõnul ei pruugi luule jõud seisnedagi mitte avangardsuses, vaid ajaloolise konteksti mõtestamises (Kraavi 1999).

Nii kujuneski erakkondlikkus avangardsuse vastandina, olles segu rahu-meelsusest, rühmituslikkuse ja ühisidentiteedi puudumisest. Lisaks lubas kontseptuaalne eraklikkus säilitada liikmetel omavahelise diplomaatilise distantansi nendel juhtudel, kui rühmituse tegemised tekitasid poleemikat. Samuti ei saanud rühmituse identiteet kahjustada pärast Erakkonna aktiivsema tegevusperioodi lõppu. Hiljem ilmunud erakkondlaste isiklikud teosed on kandnud rühmituse nime, millest on kujunenud kindel kirjanduslik kaubamärk. 2004. aastal avaldati ühine CD-kogumik „Erakkond”, mis oli pigem nostalgiline akt kui uuestisünd.

Noorte Autorite Koondis

28. jaanuaril 1997 taastati Tartu Kirjanduse Majas toimunud koosolekul Noorte Autorite Koondis¹⁰ kui noorkirjanikke koondav ja kasvatav asutus, mille institutsionaalsust rõhutas kirjanike liidu egiidi all toimimine ja oma ruumi olemasolu. Naklased ühendati küll ametlikuks institutsiooniks, kuid parlamentaarsena mõeldud koondisest eraldus aja jooksul tuumik, „NAK-i löökrühm” (Contra, Olavi Ruitlane, Aapo Ilves, Veiko Märka, hiljem ka Jaan Pehk). Retseptsioon ja suuline publikumenu kujundasid NAK-i identiteedi rühmituslikuks. Irdunud tuumiku loomingu all mõistetakse „naklikkust” kui teksti või selle esitamise viisi omapära. Institutsioon hakkas seejuures kaotama oma palet. 2002. aastaks oli viimaseks tähiseks kunagisest institutsioonist peakorteri olemasolu Tartu Kirjanduse Majas.

Paar aastat hiljem nimetas toonane esimees Vahur Afanasjev NAK-i avalikult rühmituseks: „NAKi kui rühmituse jäävate väärtustega on kõik paigas. Need on jäänud. Aastal 2002 ilmus Tartu Noorte Autorite Koondise kogumik

¹⁰ Sündmuse eestvedajateks olid Sven Kivisildnik ja Kauksi Ülle.

„Emajõe kondor”, seal on kõik kirjas. [---] Uusi liikmeid tuli, kuid pidama nad ei jäänud. Koosolekud soikusid. Nüüd on NAKist saanud rühmitus, mitte alustavate kirjanike stardiplatvorm” (Afanasjev 2004). Mainitud kogumikust ei lisandunud kirjanduspilti ühtki uut nime, kes NAK-i tuumikut täiendaks või lammutaks.

Lisaks Kostabi-šeltsi „Noore geenuse” sarja teostele¹¹ ja proosakogumikule „Hea raamat” (1998) anti 2002. aastal välja kogumik „Emajõe kondor”. Hiljem on naklus ilmnenud peamiselt suvisel ühisüritusel „Lätete pääl” ja veebis, kus naklaste tegemisi kajastab ning ühtlasi koondab liikmete ja nende sõprade netipäevikuid NAK-i blogi.¹² 2007. aastal ilmus NAK-i ühisteos „Väike pornoraamat: mängud keelega 1999–2007”.

NAK-i süünd ja edasine käekäik näitab esmapilgul Erakkonnale vastu-pidist arengujoont: erinevalt Erakkonnast ei põgeneta rühmitusliku identiteedi eest (löökrühm on NAK-i kaubamärk), vaid selle identiteedi kujunemise kaudu põgenetakse hoopis eelkäijate (peamiselt organisatoorse „ämmaemanda” Kivisildniku) varju eest. Samas hoiduti manifesteerimisest, programmidest ja ka rühmituse nimetus võetakse omaks alles uuel sajandil, kui viimased institutsionaalsed tunnused on kadunud.

NAK suutis saavutada populaarsuse ja rahvalikkuse (kõrg- ja massikultuuri piiride kadumine), mida Hirohall hoolimata oma mässulisest kuulsaks saamise ambitsioonist (Kivisildniku omaalgatuslik „tuhandete lemmiku” tiitel) ei suutnud. Ka Jüri Ehlvest ja Karl Martin Sinijärv on olnud nagu Kivisildnikki huvitavad, uuenduslikud ja märgilised eelkõige kirjandusuurijate ja -teoretikute jaoks, nende tekstid on pigem elitaarsed kui rahvalikud. Kivisildnik suutis 1996. aastal oskuslikult eskaleerida internetiskandaali, kuid see tõi kaasa pigem Kivisildniku kui meediakuju ja vähem tema tekstide tuntuuse (põhjustena võib näha seda, et enne uut sajandit ei olnud koduarvuti ja võrguühendus tavaline nähtus,¹³ teiseks nõuab Kivisildniku loomingu alltekstide mõistmine tihti keskmisest suuremat lugemust). Seega tähistab NAK-i rühmituseks kujunemise lugu oma eelkäijast sammu võrra edasi astumist, kuid ilma mässu ja eelkäijale otsese vastandumiseta.

Tallinna Noored Tegijad

TNT elavdas kirjanduspilti luuleõhtutega, mis toimusid peamiselt Tallinna Kirjanike Majas ja mis oli ka rühmituse üks kooskäimise kohti. Ivar Sild kut-sus noored Põhja-Eesti kirjanikud Kirjanike Majja üritusele „Noorte suleseppade sidumine” 14. märtsil 1998. NAK-iga sarnaselt plaanitati laiapinnalist organisatsiooni, kuid peagi eraldus 12-liikmeline (peamiselt tuttavatest ja õpingukaaslastest koosnev) seltskond¹⁴ ja „oligi näha, et rühmitust ei tule, et

¹¹ Eesti Kostabi-šeltsi Kaasaegse Kirjanduse Keskus andis 1997. aastal välja neli NAK-i noorkirjaniku luulevalimikku: François Serpenti „Ka jumal on inimene”, Jan Rahmani „Vasõst vaük”, Indrek Rüütli „Lahkumine Puhjast” ja Veiko Märka „Tühja aju korinad”.

¹² noorteautoritekoondis.blogspot.com

¹³ Ülle Harju on NAK-i asutamiskoosolekut kajastades välja toonud sealse vastuolu Kivisildniku ja noornaklaste vahel. Kivisildnik propageeris internetis avaldamist, Veiko Märka ja Mika Kera (Keränen) vaidlesid aga vastu, et inimesed ootavad pigem paberramatuid (Harju 1997).

¹⁴ Osa koonduvatest noorkirjanikest, Hedda Maurer ja Wimberg (Jaak Urmet), olid juba varem tuntud seoses 1998. aastal ilmunud noorte koguteose „Kruogan” ilmumisega (Mau-

igatühele oli kaasas eripärane ja iselaadne looming. Jõuda koguteoseni oli igaühel paari esimese kokkusaamise otsus”.¹⁵ Artikli „Kes või mis on TNT?” Ats Ojasoo nime all ilmutanud Wimberg rõhutas, et TNT on eripalgeliste ja eri tasemega noorkirjanike ühendus (Ojasoo 1999).

2000. aastal ilmunud TNT almanahhile „Mõned ei tahtnudki” heideti palju ette sisulist ebakõla ja ka seda, et raamatus anti igale autorile – kokku kuus poissi ja kuus tüdrukut – võrdselt ruumi. Raamatu järelsõnas nimetatakse seda „kaootiliseks mitmekesisuseks, mis ei killusta, vaid ühendab” (TNT 2000). Lisaks almanahhile said TNT väljunditeks rühmituse koduleht,¹⁶ mida tegevuse algusaegadel aktiivselt täiendati (uudised, liikmete nimekiri ja kontaktid, valik loomingut), teise olulise meediumina ilmus kaks numbrit e-ajakirja Urdu¹⁷ (levitati ka paber kandjal paljundustena). Siiski jäi välja kujunemata TNT kollektiivne kuvand, seda on hiljem seostatud peamiselt Wimbergi ja Rooste tegemistega („Sotsia” festival, eluläheduse nõue, sotsialismi rehabiliteerimine), mis aga jäävad TNT-järgsesse aega.

Rühmituse tegevus lõppes peagi pärast almanahhi ilmumist 2000. aastal. Tekkis rahulolematust almanahhi ebaühtlase retseptisiooniga, pingeid põhjustas ebaühtlaselt jaotunud tähelepanu. Wimbergi plaanidest rühmituses tegevus lõpetada andis aimu ka almanahhi ilmumise järel antud intervjuu: „Mul isiklikult on palju plaane, mida TNT raames üldse teostada ei saa. [...] Võib-olla astun sügisel TNT-st üldse välja ja asutan ühe uue postmodernistliku ja destruktiivse rühma” (Kruus 2000). Mõni aeg pärast intervjuud ilmuski avalikkuse ette lühiajaline kooslus üritusel „Kunstide Valitsus Põrgu tänavas” – 25. oktoobril 2000 esinesid Tallinna Kirjanike Majas koos Wimbergi, Ivar Silla ja Jürgen Roostega mitmed autorid: Elo Viiding, NAK-i löökrühm, Liisi Ojamaa, isegi Matti Milius.

TNT kui väljakujunemata rühmitus on märk kirjandusolukorra muutusest. Paistab, et sajandivahetuse rahutu kirjandusolukord ei lubanud rahumeelselt areneda ühisnimetajata pluralistlikul kooslusel (nii nagu lepiti Erakkonna mitmepalgelisusega kolm-neli aastat tagasi). Peamine mõjutaja siinjuures oli ilmselt kuvanditekeskseks muutunud kirjandusmeedia. Rooste, Wimberg ja Sild läksid sellega kiiresti kaasa: pärast almanahhi ilmumist kerkisid TNT-st esile (meediakuvandite järgi) „imelaps” Jürgen Rooste, „maamees” Wimberg ja „homoesteet” Ivar Sild, ülejäänuid jäi tähistama lühend „jt”. Kuid ka n-ö võitjate kolmik polnud terviklik. Isiklikud solvumised¹⁸ põhjustasid vaidlusi ja tülisid, mille laineharjal võeti soodsast meediaolukorrast viimast¹⁹.

TNT ühisnimetajaks oleks võinud kujuneda „pluralism”, nende almanahhis väljakuulutatud „kaotiline mitmekesisus, mis ei killusta, vaid ühendab” (TNT 2000: 289), oleks võinud saada neile edukaks märgiks. Jätkates ka mee-

rer selle koostajana, Wimberg kaasautorina). 17. märtsil 2010 Kirjanike Liidu saalis toimunud mälestusõhtul „TNT – tosin aastat rähklemist!” kinnitasid Jürgen Rooste ja Wimberg, et TNT sai sisuliselt alguse 1997. aasta suvel, kui Harju tänaval n-ö Lollidemäel tutvusid Wimberg, Rooste ja sealsamas jäätisemüüjana töötanud Ivar Sild.

¹⁵ Ivar Silla e-kiri artikli autorile (1. VI 2007).

¹⁶ <http://www.hot.ee/muku>

¹⁷ <http://www.hot.ee/muku/urdu>

¹⁸ Seda on kinnitanud kirjavahetuses siinkirjutajaga Jürgen Rooste, vt ka Rooste 2008b: 34–35.

¹⁹ Sääraseks näiteks on Ivar Silla emotsionaalne sõnavõtt (vt Sild 2000), mis on suunatud endisele rühmitusekaaslasemale Wimbergile ja ka TNT almanahhi arvustanud Elo Lindsalule (vt Lindsalu 2000).

diasõnelusi, kuid siiski ühiselt koos esinedes ja avaldades, oleksid tekkinud meediatahelepanust kahtlemata võitnud ka teised liikmed. TNT oli seega suur võimalus osutada, et rühmitus võib esindada postmodernistlikku paljusust. Kuid postmodernism ei saa siiski olla teadlik hoiak, liiati maailmavaade, mis aitaks pehmendada isiklikku haavumist.

Pisirühmitused ja järellaine

Stabiilselt toimis 1998. aasta lõpus esile kerkinud Õigem Valem, mis koondas nelja sõpra: Jan Kaus, Fagira D. Morti, Juku-Kalle Raid ja Kalju Kruusa.²⁰ Kuigi Õigemal Valemil puudus teiste rühmitustega võrreldes mitu rühmituslikku joont (liikmed olid juba suhteliselt tuntud ajakirjanike või kirjanikena, ei oldud avatud uutele liikmetele), täitis kooslus siiski rühmituslikku ülesannet: noorkirjaniku toomine kirjanduspilti (seni kirjanikena vähe tuntud Fagira D. Morti ja Jan Kausi teosed kandideerisid Õigema Valemi märgi all 2001. aastal Kultuurkapitali kirjandusauhindadele). Õigemast Valemist sai kvaliteedi poolest Erakkonnaga sarnane kirjanduslik kaubamärk. 2000. aastal ilmus koguteos „Õigem valem”, 2003. aastal „Enam vähem”. Jan Kaus on paigutanud Õigema Valemi „mõtteliselt 2000ndate alguse postmodernismi „teise” selgesse lainesse. Esimene selge laine tuli Mati Undi romaaniga „Õös on asju”, etnofuturismiga ning kahe tulemise murdumiskohta võiks asetada Hirami „Mõru maigu”, mis ilmus just 1999” (Rooste 2006). Õigem Valem, mis ei taotlenud sisulist ühtsust, panustas välisele postmodernistlikule mängule, mille näidetena toob Kaus grimmitud luuletajate fotosessioone basseinis, ülesastumisi trendiajakirjas, võrdlusi bändiga (Rooste 2006).

Rühmituste lainesse kuulus veel kaks pisirühmitust: 14NÜ ja Mustrid (viimane jäi mõne luuleõhtuga marginaalseks nähtuseks). Alates 1993. aastast n-õ ribaraamatuid avaldanud ja *performance*’itega üles astunud 14NÜ²¹ on tekitanud kitsamas kirjandusringkonnas vastukaja oma enesemüstifikatsioonidega (nt on rühmituses postuumselt XX sajandi esimese poole kirjanik Johannes Üksi; poetess Marianne Ravit aga ei ole keegi kunagi näinud ning 14NÜ sõnul viibib ta Itaalias või on sinnapoole teel) ja eksperimentaalsete tekstidega, mida mõistavad vähesed kriitikud. 14NÜ on postmodernistlik rühmitus *par excellence*, kuna igasugune (ka peidetud ja „vaikne”) avangardne ambitsioon puudub, ei olda provokatiivselt halvamaigulised ega demonstratiivselt eemaletõukavad, kuid oma eksperimentaalsusest ei tehta ka säravat fassaadi, millega perifeeriast tsentrisse hiilida. Nagu Aare Pilv ja Berk Vaher on 14NÜ kui n-õ Y-kirjandusse kuuluva nähtuse kohta nentunud: „Y muutub „avangardiks” või „perifeeriaks” vaid siis, kui Y sisaldab mingit kalduvust või tõmmet kaanoniks muutuda, kui tal on mingeid „võimu” ambitsioone. Puhas Y lööb aga kanoonilisel kirjandusruumil aknaid puruks, ent kildude saamiseks, mitte akna kaudu ruumi tungimiseks” (Pilv, Vaher 2004: 5).

Pisirühmitustele järgnes 2002. aastal rühmituste järellaine. Kuid nii nagu ebaõnnestus TNT teine tulemine (TNT!²²), ei moodustanud arvestatavat

²⁰ Kalju Kruusa oli lisaks rühmitustele Erakkond ja Õigem Valem ka TNT auliige.

²¹ Liikmed Paavo Matsin, Maarja Vaino, Mait Laas, Marianne Ravi (fiktiivselt), Johannes Üksi (postuumselt). 2002. aastal ilmus koguteos „Ekskursioonijahi laptop 1891–2003”.

²² Liikmed Rolf Liiv, Kaarel Kressa, Kristel Kiigemägi jt.

rühmitust ka teised seltskonnad: oma tulekut manifesteerisid üsna jõuliselt nii !peatus²³ kui ka Mung²⁴, kuid vaibusid pärast paari artiklit ja kirjandusõhtut.

Uue kirjandusolukorra poole

1990. aastate rühmituslased hoidusid suurtest loosungitest ja programmidest. Siiski oli olemas ka omamoodi programmilisus kui sihikindel kohahõivamine kirjandusmeedias, institutsioonides ja kirjastamisturul. 2001. aastaks olid käes esimesed suuremad saavutused: kirjandustoimetaja Ilona Martson küsib sel aastal emotsionaalselt: „Kust nad kõik tulevad?” ja loetleb noorte saavutusi: „nad korraldavad agaralt kirjandusõhtuid ja – ime küll, saalid on rahvast täis. Nende tegemisi jälgib hoolega kultuuriajaleht Sirp. Internetis on mõistagi oma koduleheküljed. [---] Kaur Kender ja Kerttu Rakke pole näiteks miskid noored autorid! Kui mullu rääkisid kõik Hiramist, siis nüüd teevad ilma hoopis Wimberg ja Rooste! Contral on luulet juba nii palju, et ilmus luule valikkogu! [---] Nii sai korraga NAKi ja Erakkonda kuuluv Mehis Heinsaar mullu Tuglase novellipremia. Vanemuine ja Ugala mängivad Urmas Vadi näidendeid. Eelmisel romaanivõistlusel auhinna võitnud Hiram osaleb juba selle võistluse žüriis” (Martson 2001). Lisaks on uue sajandi alguseks Jürgen Rooste Sirbis ja Jaak Urmet (Wimberg) Päevalehes kirjandustoimetaja, Jan Kaus kirjanike liidu esimees ja Berk Vaher selle Tartu osakonna juht.

Kümme aastat tagasi tegutsenud Hirohalli ja EK\$-i aktiviste käsitleti „skandalistide”, „pahade poistena”, kes saavutasid küll ohtralt tähelepanu, kuid mitte sääraseid positsioone. Ka rühmituste lainelt kui noorteseleksioonilt oodati pigem modernistlikku mässulist revolutsiooni, aga toimus hoopis postmodernistlik varjuteater,²⁵ mille kaudu saadi uue kirjandusolukorra kujundajaiks. Nii võib öelda, et postmodernsus kui kirjandusolukorra üldine, käitumist ja hoiakuid sisaldav repertuaar hoogustub 1990. aastate rühmituste laines. Piret Viires on osundanud rühmituste laine eelkäija, Hirohalli autorite tekstide postmodernistlikele tunnustele (Viires 2006: 58–61), Hennoste on liigitanud nad modernismi neljanda ehk viimase tulemise alla (Hennoste 1997a: 144). Lihtsaim oleks seega Hirohalli mõtestada kui rühmitust, mis tegutseb modernistliku traditsiooni järgi ja millel on mitmeid avangardseid tunnuseid (manifest, skandaal, programm), avaldades aga tekste, mida võib nimetada ka postmodernistlikeks. Kokkuvõttes on tegemist samuti üleminekunähtusega n-ö esimesest lainest.

Loogiline oleks eeldada, et esimesele lainele järgnevat teist, rühmituste lainet saab juba täiel määral käsitleda postmodernismi vaimus, sest murrang teksti tasandil on juba toimunud ning postmodernsusele viitab alates 1990. aastate keskpaigast ka uute noorte käitumuslik repertuaar. Olles seega tuvastanud rühmituste laines avangardi „vaikseks muutumise” (teisisõnu postmoderniseerumise), on järgnevaks oluliseks küsimuseks, millised muutused toimuvad rühmituste laine autorite tekstides.

²³ Liikmed Hedda Maurer, Neeme Pöder, Jana Lepik ja Priit Kruus.

²⁴ Liikmed Peeter Helme, Chanel Rantie (hilisema nimega Chaneldior) ja Toomas Verrev.

²⁵ Uute rühmituste revolutsioonilisuse puudumist ja nende mitmekesisust on ka Aare Pilv põhjendanud postmodernsusega (Pilv 2000).

Tekstid

Järgnevalt on vaatluse all rühmituslaste tekstid, mis ilmunud laine ajal (1996–2002) ja ka pärast seda. Postmodernistlikeks peetavate tekstitunnuste määratlemisel lähtub siinkirjutaja Ihab Hassani, postmodernistliku kirjanduse peamise teoretiku, opositsioonide tabelist (Hassan 1982: 267–268) ja Fredric Jamesoni dominandi määratlusest: postmodernism on tuvastatav mitte kui modernistlike tekstitunnuste täielik kadumine, vaid nende vähenemine ja asendumine uute dominantsete tunnustega (Jameson 1997: 139–140).

Postmodernismi tunnused kirjanduses on Hassani järgi antivorm, mängulisus, juhuslikkus, skisofreenia, iroonia, kombinatsioon, anarhia, polümorfsus (Hassan 1982: 267–268). Postmodernistlik (kirjandus)teooria ei vaja praeguseks enam pikemat sissejuhatavat tutvustamist.²⁶ Peamiste teoretikute põhjal (Linda Hutcheon, Fredric Jameson, Tim Woods) on Piret Viires koostanud kokkuvõtliku loetelu postmodernistlikeks peetavatest tekstitunnustest ja nende seast võib välja tuua intertekstuaalsuse, paroodia, pastiši, stiilide ja kujundite paljususe, autori muutumise meediafiguuriks ja tema kuvandi tähtsustumise, autori osalemise teose tegelasena, kindla struktuuri puudumise, paroodia (Viires 2006: 34). Lisaks on Viires esitanud neutraalse (erinevatest teoreetilistest alustest kombineeritud) ja praktilise kolmikjaotuse mudeli postmodernistlike tekstide tuvastamiseks. Mudel ühendab endas Hassani ja Jamesoni vaateid ning lähtub teoste analüüsimisel kolmest tingimusest: postmodernistlikuks peetavad tekstitunnused, teose loomine postmodernses ühiskonnas (Eesti XX sajandi lõpus ja uue sajandi alguses) ja postmodernse (fiktiivse) maailma kujutamine, kusjuures teose postmodernistlikuks tunnistamiseks on vajalik, et see vastaks vähemalt kahele tingimusele kolmest (Viires 2006: 76).

Rühmituste laine autorid, keda kirjeldatud lähtepunktide põhjal siin lähemalt vaadeldakse, on Berk Vaher ja Aare Pilv (Erakkond); Jan Kaus (Õigem Valem); Olavi Ruitlane, fs, Aapo Ilves²⁷ (NAK); Wimberg²⁸ ja Jürgen Rooste (TNT). Valimik esindab autoreid, kelle loominguks on modernismi-postmodernismi dünaamika ehk kõige selgemini väljatoodav, jättes kindlasti ka teoreetilist vaidlemisruumi. Ühtlasi eristuvad need rühmituslased selgelt kõrg- või uusromantilistest autoritest, nagu Neeme Pöder, Jana Lepik või Timo Maran. Valimik on iseloomustavat, mitte piiritlevat laadi.

Valimiku seast on Jan Kausi (jutukoguga „Õndsate tund”, 2003) ja Berk Vaherit (romaaniga „Lugulaul”, 2002) juba esitletud²⁹ kui näiteid n-ö ideaalsest postmodernismist, mis vastab kõigile kolmele eelmainitud tingimusele (Viires 2006: 74–75).

Ka Vaheri varasemate tekstide seas, Erakkonna ühiskogus „Harakkiri” (1999), debüütraamatus „Pilved asfaldile” (2000) ja „Kaval kuuldavus” (2001) on vormieksperimente, remikse, mis võiks olla laulusõnad, raadiosaate (fiktiivsed) translitereeringud või luuletused ja tekstimängulisi netijutukates

²⁶ Lisaks Hennoste ja Viirese kirjutistele vt ka Kraavi 2005.

²⁷ Nende juurde kuulub ka Contra, kelle postmodernistlikku tekstiloomet („kaverid” jm) on varasemates uurimustes piisavalt palju käsitletud (nt Olesk 2000; Viires 2006).

²⁸ Liitus pärast TNT-d NAK-iga.

²⁹ Sealsamas on Viires käsitlenud teiste autorite seas põgusalt ka Contra, Olavi Ruitlase, Ivar Silla ja Wimbergi tekste (Viires 2006: 63–75).

etendamiseks mõeldud lustmänge. Eelkõige varasemates teostes on ka võõrkeele kasutamist (mõnes jutus läbivalt) ja nn filoloogilist elitarismi, s.t võõr-, tsitaat- ja unarsõnade kasutamist, kuid seda modernistlikku elitaarsust Vaher ka lõhub, kasutades näiteks läbisegi arhailisi ja tänapäevaseid uuskeelendeid ning kõnekeelt. Filoloogilise elitarismi teatav murenemine ja autori muutumine meediastaariks toimub selgemalt Vaheri jutukoguga „Sekeldaja päevad” (2004). „Lugulaulus” ja eriti kahes viimases jutukogus on selgelt tajutav postmodernse maailma kujutamine.

Jan Kausi „Õndsate tunnile” eelnesid osalused ühiskogudes „Õigem valem” (2000) ja „Enam vähem” (2003), kus Kaus on esindatud vormiliselt määratlematute tekstidega, mis jäävad argidialoogi, lühianekdoodi ja päevikusissekande piirimaile. Osutuse, et tegemist on kirjandusega, annab nende tekstide puhul ilmumine ilukirjanduslikus kogumikus. Jutukogus „Üle ja ümber” (2000) kasutab Kaus „Õndsate tunniga” sarnast satiiri ja groteskset meediapila (nt ajakirjad „Kadestage”, „Mõrvad ja kõrvad”, telesaade „Õudsalt naljakas”), eesmärgiga näidata meid ümbritseva mediareaalsuse äraspidisust ja naeruväärsust. Kausi edasises proosaloomingus on märgatav liikumine selguse ja üheplaaniisuse poole, romaanides „Tema” (2006) ja „Hetk” (2009) taotleb autor tegelaste usutavust, groteskse šoki asemel otsitakse selgust ja rahu.

Olavi Ruitlase luulest võib leida Contra vaimus „kavereid” ja paroodilisi ümbertöötusi kogust „kaera jaan ja mister proper” (1999), nt luuletus „mine minema savisaar ets” või „siga” („must lagi on meie toal...”), kuid tegemist ei ole Ruitlasele kõige omasema loomelaadiga, vaid üksikute näidetega. Pärast selgejoonelise süžeeaga romaani „Kroonu” (2005) on Ruitlase teine proosaraamat „Naine” (2009) tõeline postmodernistlik turmtuli: tegemist on süüdimatu ja stereotüüpseid soorolle ning groteskseid tegelaskujusid loova tekstiga, mille ilmumist saatis suur mediakajastus, kuulsaks saanud autori väidetav autobiograafiline taust teoses, mida võimendas teksti pärinemine autori isiklikust veebipäevikust. Teose peatükid ja kirjutuslaad meenutavadki (nt pikikuselt) veebipäeviku sissekandeid, tegemist on veebivormi tõstmisega raamatukaante vahele. Lisaks on tegelased üksnes tinglikud, neil ei ole nimesid, vaid nimetused (Naine jne), elulisuse annab tekstile seos autori isikuga.

Jürgen Rooste looming seostub postmodernismiga tema autorikuvandi ja kaasaegse ühiskonna kujutamise. Rooste autorimina on luuleteoste kannatav kangelane, kes suhestub postmodernse tarbijaliku ja pinnapealse maailmaga, mille häirivaid vigu saab poeet vaid jõuetu irooniaga osatada. Rooste lustlikule ja energilisele debüüdile „Sonetid” (1999) järgnes sotsiaalkriitilisem „Veri valla” (2000), kus oli veel tajutav autori usk sõna jõusse. Edasistes teostes, nt „Lameda taeva all” (2002) ja „Rõõm ühest koledast päevast” (2003) süveneb maailmavalu poetiseerimine, kuid klassikaline poeediäng areneb kiiresti jõuetuks, ebasiiraks ja (enese)irooniliseks, eriti kogus „Tavaline eesti idioot”, kust pärinevad ka read: „kirjanik kes ei kirjuta asjust mida ta armastab / ei nimeta neid hellalt [---] kellele on siukest vaja / müüge ta televiisorisse maha” (Rooste 2008a: 49). Samaaegselt suureneb Jürgen Rooste kui meediafiguuri staatus (meelelahutusliku telesaate „Mida teie arvate?” külalisesineja).

Ka fs-i loomingus on olulisel kohal autorikuvand, mis haakub postmodernismiga eneseironilise hoiaku kaudu: poeediks olemine pole tõsiseltvõetav,

seda pole kellelegi vaja. Lisaks sellele on fs-i autorikuvand hoomatavalt skisofreeniline, ta vahetab tihti autorinime³⁰ (Snakesnake, François Serpent³¹, fs). Stiilset kirjanduslikku õõva tekitav François Serpent („Ka jumal on inime”, 1997 ja „Valgete kaantega raamat”, 2000) muutub masinlikumaks ja iroonilisemaks fs-iks, kes kujutab sarkasmiga nüüdisühiskonda, taotlemata paatost ning kirjutades eneseirooniliselt luuletajaks olemisest. Valu ja ängi käes kannatav poet muutub fs-i näol pigem reaalsust salvestavaks tekstimasinaks, kes on „eatu / sootu / nimetu” (fs 2004: 56).

Aapo Ilvese luulekogust „Üks pedajas” (1998) võib leida Contra ja Ruitlasega sarnaseid paradeerivaid tekstitöötlusi, kuid olulisemaks näiteks postmodernismist on tema proosakogu „Ema on kajaka juures” (2001), kus on palju visandlikke ja fragmentaarseid tekste. Tegelaseks on autor ise ja teised naklased. Päevikulik dokumentaalsus on seotud fantastika, absurdi ja naljandiga, anekdoodivormis miniatuur on kõrvuti kõrgromantilist meeleolu jäljendava novelliga, lisaks leidub e-kirjade väljavõtteid, reportaaže reaalset toimunud sündmustest, mis arenevad ilukirjanduslikuks fantaasiaks (piir nende vahel on segane), tihti kommenteerib autor teksti valmimist ja alustab loo kirjutamist otsast peale.

Aare Pilve luulekogud „Päike ehk päike” (1998), „Tema nimi on kohus” (1999) ja eelkõige „Nägemist” (2002) paistavad silma žanrilise määratlematuse ja avatusega, tema tekstid on luuletused proosavormis või vastupidi, ühtlasi meeldib autorile nendega mängida, n-ö remiksida, kasutada erinevaid allja võõrkeeli. Luulekogus võib esineda e-kiri. Raamatuesitlustel kasutab Aare Pilv teksti, video ja muusika kollaaže.³² Jutustus ja erinevate tegelaste „hääled” on tajutavad ka Pilve värsivormis tekstides, selge autorimina kerkib kord esiplaanile, et siis jälle kaduda. Ühtlasi kirjutab Aare Pilv oma viimases kogus „Näoline” (2007) proosavormis ümber varasemates kogudes värsivormis ilmunud tekste. Nii sisuliselt kui ka vormiliselt moodustab kogu Pilve looming justkui tervikprotsessi, mis päris valmis ei saa.

Wimbergi luuleloomingut, eriti kogusid „Maaaraamat” (2000) ja „Kärppsed” (2006) on võimalik vaadelda kui pastišside loomist, mis taastoodavad nõukogude lastekirjanduse lapselikult helget nägemust sovetlikust reaalsusest, üritamata seda kuidagi naeruvääristada või manipuleerituna näidata. Lisaks võib pastišš olla vormiline (nt majakovskilikud värsitrepid). Romaan „Lipamäe” (2002) on üles ehitatud eklektiliselt eraldiseisvatest juttudest või novellidest, mis erinevad nii stiililt, sisult kui ka žanrilt, ühendavaks lüliks peategelane. Näiteks teose alguses on realistlik ja lineaarne jutustus, teose viimases osas aga fantastikasse kuuluv jutt.

Kokkuvõtteks ei saa öelda, et rühmituste laines oleks postmodernistlik tekstiloome dominantseks vooluks, kuid on raske väita ka seda, et postmodernistlik kirjandusolukord tähendab kindla keskme tekkimist. Oluline on järeldus, et rühmituste laines on modernismi-postmodernismi dünaamika märgatavam rühmituslikkusega seonduvat jälgides.

³⁰ Selle kohta vt ka Velsker 2010.

³¹ Selle nimega osales autor kogumikus „Hea raamat” (1998).

³² Vt <http://www.vimeo.com/944311>

Antirühmitus kui pastišš

Postmodernistlikud rühmitused on antirühmitused, nende rühmituseks nimetamine on tinglik, teoreetiline kompromiss, mille teevad kirjandusuurijad. Erakkond on selles mõttes postmodernistliku rühmituse ehedaim kehastus, olles „organiseerunud just nii vähe kui see raamatute ilmutamiseks ja omavaheliseks lävimiseks hädavajalik” (Timo Marani koduleht). Samasuguse näite võib tuua TNT almanahhi järelsõnast: „TNT on Tallinna nooremat kirjannikkonda siduv manifestitu organisatsioonilaadne ühendus. [...] TNT-l puuduvad ühised loominguks pühimõtted ja maailmavaatelised töekspidamised” (TNT 2000: 289).

Ihab Hassani sõnul ei moodusta postmodernistlikud autorid liikumist, paradigmat ega koolkonda, vaid „teatud arvu omavahel seotud kultuurilisi tendentse, väärtuste konstellatsiooni, protseduuride ja hoiakute repertuaari. Mida me kutsume postmodernismiks” (Hassan 1982: 260). Sellele mõttele viitamine ei tähenda otseselt, et kõiki rühmituste laine autoreid tuleb nimetada postmodernistlikeks, vaid küsimus on nende hoiakute repertuaaris: näiline rühmituslik identiteet, kuvandipõhisus. Rühmituste lainet nähakse rühmituste traditsiooni jätkuna, mis Hirohalli ja EK\$-i kaudu ulatub tagasi Siuru ja Tarapitani. Ometi noorkirjanikud ise väldivad selliseid seoseid. Kas rühmituste lainet võib seega näha kui varasemate rühmituste pastišše? Jamesoni järgi on pastišš imitatsioon ja kõne surnud keeles, kuid ilma paroodia ning satiirilise impulsita (Jameson 1997: 131). Vastavaid näiteid võib tuua rühmituste laine autorite suhtumisest rühmituslikkusesse, kirjandusavalikkuse ootusesse järjekordsete „noorte ja vihaste” autorite järele.

Erakkonna teises kogumikus „Harakkiri” (1999) on foto Aare Pilvest ja Mathurast, allkirjaga „Luulekeele kontrrevolutsiooni päevilt”. Seda pilti on Aare Pilv kommenteerinud siinkirjutajale järgmiselt: „Aga tegelikult oli see pildiallkiri lihtsalt nali (kui õigesti mäletan, minu enda välja mõeldud, puhtalt selle pärast, et see pilt minust ja Mathurast meenutas mulle mingeid vanu pilte noortest revolutsionääridest ennast usinalt harimas), vaevalt, et midagi programmist. See distantis oli küll Erakkonnas olemas, et püüdsime mitte olla 90ndate algusest saadik käinud „revolutsiooni” kannupoisid, aga esiteks, see polnud otsene protest, vaid lihtsalt hoidumine; teiseks ei olnud see teksti- või poetikapõhine, vaid üsna suuresti eemalehoidmine vastuoludest „vanade” ning 90ndate alguse „noorte” vahel, nii et puhtalt seltskondlik; kolmandaks, kas seda distantseerumist nimetada postmodernistlikuks distantiks modernistlikust avangardsuse-retoorikast, või pigem kõrgmodernistlikuks distantiks selle suhtes, mida püüti sildistada po-mo’na – seda ei oskaks ma ise ka öelda, mu meelest saab seda nii ja teisiti vaadata.”³³

„Lihtsalt naljast” sai kummati töötav võte, mida pastiššina mõtestades võib pidada vägagi postmodernistlikuks – näivus, mängulisus koosluse identiteedi suhtes, „tühja koopia” loomine modernistlikust rühmitumiskombest. Oluline näide siinkohal on ebalev suhe modernistliku manifesteerimise tava-ga. Viimase eesmärgiks on deklareerida rühmituse esteetilist positsiooni ja programmi. Võib öelda, et manifest on modernismi ja modernistliku rühmituse põhitunnuseid. „Modernism on alati olnud manifestisuund (või kui soovite, suurte narratiivide suund): manifest on modernismi relv” (Hennoste 1997b: 159).

³³ Aare Pilve e-kiri artikli autorile (12. XII 2009).

Võrreldes näiteks Euroopas XX sajandi alguses jõuliselt ja provotseerivalt manifesteerinud kubistide või futuristidega,³⁴ on 1990. aastate rühmituslased leigid ja äraolevad. Selle poolest eristuvad nad ka 1980. aastate lõpu Hirohallist. Kui viimastel oli programm, oma esteetika ja ka seda märkiv uudisterminoloogia (etnofuturism), siis rühmituste laines need puuduvad. Nagu juba mainitud, Erakkond antimanifesteerib end antirühmitusena (Skrbcka 1997). Lisaks ilmub 1997. aastal Vikerkaares nende tekstivalimik, mille sisesejuhatav tekst „Nonaloog” sisaldab järgmisi ridu: „K koosneme kümnest, keda ühendab usk, et erakliikkuses peitub jõud nagu sügavalt juurdunud puudes, mida ei tohi ühtlaseks pügada ükski põhikiri ega manifest” (Erakkond 1997: 57). TNT antimanifest sisaldub nende juba viidatud enesetutvustuses almanahhis „Mõned ei tahtnudki”: „TNT-l puuduvad ühised loomingupehmoõtted ja maailmavaatelised tõekspidamised. [...] – see on TNT, kaootiline mitmekesisus, mis ei killusta, vaid ühendab” (TNT 2000: 289). Ivar Sild kirjutab veel TNT tegutsemise ajal intermodernismi manifesti, mis oma leebuse ja kõikeühendamise sooviga on võitleva ja uuenduslikkust taotleva manifesteerimise täielik vastand: *i n t e r m o d e r n i s m* peaks ühendama peamiselt luules kõik modernismi voolud: sürrealism, ekspressionism, impressionism, varjatult ka sümbolism (Sild 1999).

Uue sajandi manifestid ei kutsu üles võitlusele, muutusele, murrangule. Neil on üks sõnum: noorkirjanikud soovivad end avalikkusele näidata ja kinnitada oma loomistungi. Viimast saaks tegelikult teha ka ilma manifestita, kuid kunagisele sissetootatud mediaformaadile on raske midagi võrdväärset leida. Kollektiivne ülesastumine, kollektiivse teksti kirjutamine ja selle alla mitme nime lisamine viiks pealegi auditoriumi mõtted nii või teisiti manifestile.³⁵ Uus sajand näitab, et modernistlik avangard ei toimi enam, see ei vapusta kedagi, mõjub lausa naeruväärselt ja sisutühjalt. Ei saa kõneleda avangardi jõulisusest, selle lammutavast või kirjandusprotsesse mõjutavast mõjust. Pole enam vaenlast, kelle vastu võidelda, ega stampe, mida murda. Seetõttu rõhutab !peatuse manifest oma emotsionaalselt ülelaetud sõnastuses, et ei soovita olla järjekordsed „mässajad” (!peatus 2002). Mungi manifestid jällegi on mõeldud manifestide paroodiatena (Verrev 2003). Calinescu sõnadega kokku võttes: „Vana avangard, nii lammutuslik kui see ka polnud, pettis iseend uskumusega, et on uusi teid, mida rajada, uusi reaalsusi ja väljavaateid, mida avastada. Aga täna, kui „ajalooline avangard” on olnud nii edukas, et sellest on saanud kunsti „krooniline seisund”, on see lõhkumise ja uudsuse retoorika kaotanud igasuguse kangelasliku veetluse” (Calinescu 1987: 146). Seega – uue aja manifeste kirjutatakse uue sõnumiga vanas vormis. Nii nagu rühmituste laine on postmodernistlik käitumine modernistlikus vormis.

Roland Barthes on kirjutanud „vaksiinist”: tunnistades väikseid kaotusi, nt avangard, säilitab kodanlik maailm oma terviklikkuse (Barthes 2004: 280–281). Seega, kui avangardile antakse oma nimi, oma lehekülg kirjandusloos, teda kirjeldatakse kui „revolutsioonilist” ja „paljusid šokeerivat” nähtust, mis kuulub perifeeriasse, siis nende tõdemuste saatel ta sinna jääbki. „Mäs-

³⁴ Eesti futuristlikest liikumistest ja nende manifestidest XX sajandi esimesel poolel on kirjutanud ülevaate Tiit Hennoste (Hennoste 2005).

³⁵ 2001. aastal avaldasid autorite ühenduse Bahama liikmed (Andres Aule, Paula Sering jt) Sirbis tabelivormis kriitilise artikli demokraatiast, mida peeti ekslikult manifestiks, Bahama liikmeid aga, kellest mõni tegelikult oli lausa keskealine, peeti „nooremapolseteks mõtlejateks” (vt Pilvre 2001).

saja”, „piiride lammutaja” ja „revolutsionäär” muutuvad vaksineerivateks siltideks, millega kaitsevad end rünnatavad institutsioonid ja keskvool. 1990. aastate rühmituste laine autorid vältisid „vaktsiini”, hoidudes kirjanduspilti tulles mässuliste noorkirjanike sildist. Välditi ka seoseid modernistliku avangardiga: eitati rühmituse nimetust, programmilisust ja ühise identiteedi kujunemist.

Lõppjäreldusi

1990. aastate ühiskondlikud ja kultuurilised muutused on segased. Lähtudes Marju Lauristini ja ka Tiit Hennoste vastavatest mõttearendustest (vt Lauristin jt 1997: 36; Hennoste 1997a: 154), võib sel kümnendil Eestis toimuvat nimetada ka moderniseerumiseks ja postmoderniseerumiseks, Piret Viires näeb ühiskonna ja kirjanduse liikumist postmodernismi suunas (Viires 2006: 72–73). Rühmituste laine toetab seda liikumist: avangard muutub „vaikseks”, rühmitusest saab pastišš, manifestist antimanifest või paroodia. Rühmituslaste tekstide vaatlemine aga näitas, et igas laine rühmituses on vaid mõni autor, kelle loominguks on postmodernistlikke tunnuseid, seega on postmoderniseerumine 1990. aastate teise poole ja uue sajandi kirjanduses seotud peamiselt noorkirjanike käitumusliku repertuaariga. Noorteseksioon, kellelt pigem oleks oodatud modernistlikku mässu, tegi hoopis postmodernistlikku varjuteatrit. Haakudes seega väga huvitava moel modernismi-postmodernismi dünaamikaga 1990. aastate kirjanduses ning tuues kirjanduspilti palju uusi autoreid, võib rühmituste lainet käsitleda kui olulist nähtust üleminekul postmodernistlikku kirjandusolukorda.

Kirjandus

- A f a n a s j e v, Vahur 2004. NAK 2004. aasta seisuga. Suvalist. – Eesti Ekspress 29. IV.
- A n n u s, Epp 2000. Postmodernism kui hilissotsialismi kultuurilooa. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 769–780.
- B a r t h e s, Roland 2004. Mütoloogiad. Tallinn: Varrak.
- C a l i n e s c u, Matei 1987. Five faces of modernity: modernism, avant-garde, decadence, kitsch, postmodernism. Durham: Duke University Press.
- C o h e n, Milton A 2004. Movement, manifesto, melee: the modernist group 1910–1914. Lanham: Lexington Books.
- E r a k k o n d 1997. Nonaloog. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 57–59.
- f s 2004. 2004. Tallinn: Tuum.
- H a r j u, Ülle 1997. Noored kirjanikud Tartut vallutamas. – Luup, nr 4, lk 46–48.
- H a s s a n, Ihab 1982. The dismemberment of Orpheus: toward a postmodern literature. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- H e n n o s t e, Tiit 1993. Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. 1. loeng. – Vikerkaar, nr 10, lk 41–50.
- H e n n o s t e, Tiit 1997a. Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. 22. loeng. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 144–154.
- H e n n o s t e, Tiit 1997b. Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. 23. loeng. – Vikerkaar, nr 7–8, lk 152–161.

- Hennoste, Tiit 2005. Elu ja ilo: eesti kirjandusmanifestide kuldaeg. – Looming, nr 9, lk 1353–1372.
- Jameson, Fredric 1991. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism. London–New York: Verso.
- Jameson, Fredric 1997. Postmodernism ja tarbimisühiskond. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 128–141.
- Kaldmaa, Jüri 1999. Erakutest konnade luuleline kädin. – Sirp 8. VI.
- Karja, Sven 1996. Kõik algas Martin Heideggerist. – Eesti Päevaleht 18. XII.
- Kraavi, Janek 1999. Traditsioon ja erak. – Sirp 19. XI.
- Kraavi, Janek 2005. Postmodernismi teooria ja postmodernistlik kultuur. Ülevaade 20. sajandi teise poole kultuuri ja mõtlemise arengust. Viljandi: Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Kruus, Priit 2000. Kuutõbisest kirjandusest kriitilise kaprealismini. – Eesti Ekspress 27. VII.
- Kruus, Priit 2007. Rühmituste laine: uue kirjanduspildi loojad. – Sirp 10. VIII.
- Lauristin, Marju, Vihailemm, Peeter, Rosenberg, Karl-Erik (eds.) 1997. Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition. Tartu: Tartu University Press.
- Lindsalu, Elo 2000. Ninasarvikud ja liblikad. – Eesti Ekspress 27. VII.
- Martson, Ilona 2001. Kust nad tulevad? – Eesti Päevaleht 26. I.
- Murphy, Richard 1999. Theorizing the avant-garde: modernism, expressionism, and the problem of postmodernity. Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- Ojasoo, Ats 1999. Kes või mis on TNT? – Sirp 30. IV.
- Olesk, Sirje 2000. Kaasaegne luule ja ajalooline kaanon. – Looming, nr 12, lk 1837–1845.
- Pilv, Aare 2000. Noor ja majesteetlik. – Postimees: Arter 18. III.
- Pilv, Aare, Vaher, Berk 2004. Akna varastamine: eesti Y-kirjandus. – Vihik, nr 9, lk 3–13.
- Pilvre, Barbi 2001. Pankurite lapsed lammutavad kapitalismi. – Eesti Päevaleht 5. II.
- !peatus 2002. !peatus [manifest]. – Sirp 25. X.
- Rooste, Jürgen 2006. Lageda tuleb! [Intervjuu Jan Kausiga]. – Sirp 8. XII.
- Rooste, Jürgen 2008a. Tavaline eesti idiot ja teisi pikemaid poese 1999–2007. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.
- Rooste, Jürgen 2008b. TNT 10 aastat tagasi – ilus ja julm mäng. – KesKus IV.
- Rummo, Paul-Eerik 1997. Erakud stardipakul. – Looming, nr 5, lk 700–702.
- Skrbcka, Annaliza 1997. Erakkond. Eskapistlikud eremiidid. – Postimees 8. II.
- Sild, Ivar 1999. Luule iseeneses. Intermodernse luule väike manifest. – Sirp 5. III.
- Sild, Ivar 2000. Gaysnoobist emotsionaalselt. – Eesti Ekspress 10. VIII.
- Talvet, Jüri 2004. Sümbiotismi võimalus. – Looming, nr 4, lk 547–563.
- TNT 2000. Järelsõna. – Mõned ei tahtnudki. Tallinn: Kupar, lk 289.
- Urmet, Jaak 2002. Kirjanduse sotsiaalsusest. – Sirp 8. XI.
- Vaher, Berk 2000. Hõikekauguses, kuid levist väljas? Kambavaimu kujutamine ja hajutamine eesti noorsookirjanduses. Visandeid. – Muutuste mehhanismid eesti kirjanduses ja kirjandusteaduses: ettekandeid ja artikleid 1999. Koost M. Laak, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 73–86.

- V e l s k e r, Mart 1996. Varem ed, tasandikud, püramiidid. Uidang eesti nüüdisluules. – Vikerkaar, nr 3, lk 50–62.
- V e l s k e r, Mart 1998. Restauratsioon. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 169–174.
- V e l s k e r, Mart 2000. Kaks lainet. – Looming, nr 4, lk 562–574.
- V e l s k e r, Mart 2010. fs, Francois Serpent, Indrek Mesikepp ja teised. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 91–114.
- V e r r e v, Toomas 2003. Il manifesto. – Sirp 31. I.
- V i i r e s, Piret 2006. Postmodernism Eesti kirjanduskultuuris. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 5.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Internetiallikad

Timo Marani koduleht. – http://www.cs.ut.ee/~timo_m/erakkond.html
(29. III 2010).

A Quiet Avant-Garde: The Wave of Literary Groupings of 1996–2002, from Modernism to Postmodernism

Keywords: Estonian postmodernist literature, contemporary Estonian literary groupings, contemporary Estonian literary manifestos

The article is focused on the groupings of young authors established in Estonia since 1996 – *Erakkond*, *Noorte Autorite Koondis (NAK)*, *Tallinna Noored Tegijad (TNT)* – as well as some smaller groupings like *Õigem Valem*, *14NÜ* and *Mustrid*, all coming as a wave. In 2002 an afterwave followed (*!peatus*, *TNT!*, *Mung*). As for the literary background of the time, most attention has usually been paid to the movement from modernism to postmodernism. This article points out that the emergence of a postmodernist situation in the late 1990s can perhaps also be signalled by a change in the meaning of avant-garde as a group movement. According to the approach of Matei Calinescu the Estonian wave of literary groupings of the time can be called „quiet”, even anti-avant-garde as compared to the traditional avant-garde, which makes the wave a postmodernist rather than a modernist phenomenon. This conclusion finds support in Ihab Hassan’s view that, in comparison with avant-garde, the spirit of postmodernism has somewhat „cooled down”, having less to do with gang spirit. Our group wave is cooler indeed, lacking a substantial gang spirit, ideological as well as aesthetic homogeneity, a programme and a common fighting attitude. In the article the texts of the wave are examined for presumably postmodernist features. On the basis of the relevant definitions by Ihab Hassan and Fredric Jameson, and also the practical model by Piret Viires, the authors whose oeuvre best represents the movement from modernism to postmodernism – Berk Vaher and Aare Pilv (*Erakkond*); Jan Kaus (*Õigem Valem*); Olavi Ruitlane, fs, Aapo Ilves (*NAK*); Wimberg and Jürgen Rooste (*TNT*) – are pointed out. The analysis does not reveal postmodernism as the dominant trend of the group wave, neither does it show the emergence of a definitive centre in the postmodernist literary situation. The main conclusion reads that here the movement from modernism to postmodernism is best manifested in the very

group movement. The new century reveals that the modernist avant-garde has lost its edge. Having ceased to shock anybody it seems ridiculous and void. There is hardly any trace of power, let alone a destructive force affecting the literary process. There seems to be no enemy left to fight, nor a cliché to break. That is most vividly seen in the manifestos of the new groupings, which do not call for action or changing things or a breakthrough, thus being rather anti-manifestos or parodies of a manifesto. Hence, the new manifestos bring a new message in an old form, just like the whole wave of groupings, which manifests postmodernist behaviour in a modernist form. The wave can be seen as a pastiche of the earlier modernist groupings, a playful semblance of group identity, an empty shell of the modernist grouping tradition. The young authors, instead of a modernist rebellion, came forward with a postmodernist shadow theatre. Considering that intriguing contribution to the dynamics of the literary situation of the 1990s and the number of new authors involved, the wave of literary groupings can be regarded as a significant local determinant of the transition into a postmodernist literary situation.

Priit Kruus (b. 1981), BA (equated with MA), doctoral student at Tallinn University; teaching literature in Tallinn Old Town Educational College; priit.kruus@va.ee